

Justitiedepartementet
Straffrättsenheten

Remissvar över betänkandet SOU 2023:1 Skärpta straff för flerfaldig brottslighet (Ju2023/00373)

Sammanfattning

Utredningen har på ett förtjänstfullt sätt redogjort för gällande rätt och för olika förslag till modeller som ger uttryck för en skärpt syn för flerfaldig brottslighet.

Hovrätten kan emellertid inte tillstyrka förslagen om skärpta straff för flerfaldig brottslighet och lagfästa straffmätningsstationer. Skälet till det är att förslaget kan leda till en markant ökad repressionsnivå som inte står i proportion till utredningens beskrivning av behoven av en reform. Vidare riskerar bedömningen av straffvärdet för flerfaldig brottslighet att bli onyanserad. Den föreslagna modellen riskerar också att skapa påtagliga tröskeeffekter i de fall brottslighetens straffvärde inte ryms inom den tillgängliga straffskalan. När det gäller förslaget om att lagfästa straffmätningsstationer ifrågasätter hovrätten behovet av och skälen för det.

Övergripande synpunkter

Om förslagen genomförs kan de komma att leda till betydande straffskärpningar. För att genomföra övergripande förändringar bör det krävas att förslagen är väl underbyggda. Som utredningen anför har det emellertid inte framförts några fristående skäl för en generellt höjd repressionsnivå för flerfaldig brottslighet. Hovrätten har förståelse för att direktiven sätter ramarna för utredningen men vill framhålla att beskrivningen av behoven av en reform som innebär skärpta straff för flerfaldig brottslighet varken är övertygande eller står i proportion till de betydande straffskärpningar som förslagen kan innebära.

Härtill kommer att det i betänkandet saknas närmare resonemang kring hur förslaget förhåller sig till humanitetsprincipen (jfr SOU 2012:34). Det finns inte heller någon närmare resonemang om hur förslaget påverkar utrymmet för att tillämpa till exempel skyddstillsyn för de personer i samhället som har störst behov av en sådan påföljd.

Det måste därutöver beaktas att ett stort antal skärpningar av enskilda straffskalor har genomförts under senare år och nya brott har tillkommit som hänfört sig till strängare straffskalor, utan att helheten övervägts. Nyligen godkändes förslaget om att skärpa straffen för brott i kriminella nätverk. Till det kommer att även andra lagstiftningsärenden pågår med inriktning mot straffskärpningar (se s. 408 samt Ds 2023:11 Skjutvapen och explosiva varor – skärpta straff för de allvarligare brotten). På grund av detta är det

svårt att överblicka konsekvenserna av en reglering som träffar brett och ger flerbrottsligheten ett större genomslag vid straffmätningen.

Det finns härutöver anledning att kommentera vissa av förslagen särskilt.

En höjning av den gemensamma straffskalans maximum (7.4.4)

Hovrätten delar utredningens bedömning att en allmän straffskaleöversyn behöver ske på grund av de skäl som utredningen anger och för att regleringen om gemensamma straffskalor inte ska bli alltför komplicerad. Om förslaget om skärpta straff för flerbaldig brottslighet godtas, har hovrätten inte några synpunkter på att straffmaximum höjs för brott med höga minimistraff.

Uttrycket ”det svåraste av de lägsta straffen” i den föreslagna bestämmelsen (26 kap. 2 § tredje stycket) är svårläst och svårbegripligt. Man bör överväga att i stället använda orden ”det högsta minimistraffet” (jfr Lagrådets yttrande, prop. 2021/22:17 s. 120 f.). Det finns även behov av att bestämmelserna i 26 kap. 2 och 3 a §§ brottsbalken får en så långt som möjligt enhetlig utformning (se Lagrådets yttrande, prop. 2022/23:53 s. 200).

Straffvärdet för flerbaldig brottslighet

Den kombinerade modellen (7.7.6)

Utredningen föreslår att en s.k. hjälpregel införs som innebär att asperationsprincipen får tillämpas så att flerbrottsligheten ges ett större genomslag vid straffmätningen. Efter att en straffvärdebedömning gjorts med stöd av denna hjälpregel är avsikten att domstolen ska tillämpa den s.k. begränsningsregeln som innebär att en kontroll görs så att resultatet inte blir oproportionerligt strängt i förhållande till den samlade skadan, kränkningen eller faran. Begränsningsregeln är tänkt att tillämpas på så sätt att, vid brott med starkt inslag av kränkning av en enskild person, en bedömning ska göras av om straffvärdet för den flerbaldiga brottsligheten ligger på en rimlig nivå till exempel i jämförelse med ett brott i högre grad eller ett närliggande brott av allvarigare slag.

Redan i dag görs en bedömning av om straffvärdet för flerbaldig brottslighet, efter beaktande av asperationsprincipen, ligger på en rimlig nivå och är proportionerlig. Som får förstås är begränsningsregeln inte tänkt att ges den betydelsen att straffen ska ligga kvar på de nivåer som är i dag, utan avsikten är att hjälpregeln ”i hög grad” ska vara vägledande. Men vilken betydelse som begränsningsregeln bör ges vid den avslutande bedömningen är inte helt klart. Det medför osäkerhet kring hur det samlade straffvärdet ska bedömas vid brottslighet som, enligt utredningen, inte är tydligt kvantifierbar. Det kan leda till en spretande rättspraxis. Det finns en beaktansvärd risk för att hjälpregeln används oreflekterat och att straffvärdebedömningar därmed leder till resultat som kan ifrågasättas utifrån tanken att kvalitativt sett allvarigare brottslighet typiskt sett bör föranleda strängare straff (jfr s. 277 f.).

Hovrätten har inte några synpunkter på att maximistraffet i och för sig används oftare än i dag vid upprepade brott av mycket allvarligt slag. En risk med den föreslagna hjälpregeln är emellertid att man når taket på den gemensamma straffskalan för snabbt och att det då saknas utrymme för en ny-

anserad straffmätning av mycket allvarliga brott där behovet av reduktioner är som störst. Detta gör sig än mer gällande när de enskilda brotten inte anses ligga på miniminivå. Till det ska läggas att, om taket på straffskalan nås för snabbt har domstolen inte möjlighet i en och samma rättegång, när det finns skäl för det, markera skillnaden i brottslighetens omfattning mellan olika medtilltalade. I konsekvens härmed riskerar den föreslagna modellen alltså att skapa påtagliga tröskeeffekter i de fall brottslighetens straffvärde inte ryms inom den tillgängliga straffskalan.

När det gäller tillämpningen av hjälpregeln föreslår utredningen att den, som utgångspunkt, får användas på så sätt att till straffvärdet av det allvarligaste brottet läggs hälften av det sammanlagda straffvärdet av de resterande brotten. Vid högre straffnivåer är avsikten att andelstalet ”en tredjedel” bör tillämpas. Det är emellertid inte klart när detta andelstal mer specifikt är tänkt att användas. Enligt utredningen bör detta andelstal tillämpas när straffvärdet för *flera* av brotten var för sig uppgår till fängelse i minst ett år och sex månader, eller det i annat fall rör sig om brott på *särskilt höga straffnivåer*. Sett utifrån att hjälpregeln just är avsedd att utgöra en hjälpregel bör det förtydligas i författningskommentaren vad som i sammanhanget avses med *flera* brott och med brott på *särskilt höga straffnivåer* (jfr s. 276).

Den lagtekniska utformningen

Enligt utredningen utgör den sammantagna skadan, kränkningen eller faran enligt 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken utgångspunkten för straffvärdebedömningen. Till hjälp för den bedömningen får bestämmelsen i tredje stycket första meningen användas. Det resultat som man får med stöd av hjälpregeln ska, enligt andra meningen i samma stycke, inte anses vara högre än det straffvärde som följer av en sammantagen bedömning enligt andra stycket. Logiken bakom lagtexten är aningen svår att ta till sig eftersom frågan uppstår om hjälpregeln behövs när den sammantagna skadan, kränkningen eller faran – som lagtexten antyder – ändå går att straffvärdemässigt bedöma genom andra stycket.

Lagtexten ger inte heller någon vägledning i vad som ska förstås med ”en andel” av övriga brottens sammanlagda straffvärden. Därtill är det inte helt klart vad som avses med att den samlade brottslighetens straffvärde inte ska anses vara ”högre än vad som följer av en sammantagen bedömning enligt andra stycket”.

I författningskommentaren kan dock läsas att första meningen i tredje stycket utgör en hjälpregel där en andel av övriga brottens sammanlagda straffvärde ska läggas till det allvarligaste brottet men att andelstalet är olika beroende på straffnivå, medan andra meningen i samma stycke utgör en begränsningsregel som talar om i vilka fall och i hur stor utsträckning domstolen får avvika från hjälpregeln. Problemet är alltså att bestämmelserna i tredje stycket får sitt egentliga innehåll i förarbetena. En sådan lagstiftningsteknik är otillfredsställande och kan ifrågasättas från legalitetssynpunkt. Även om hovrätten har förståelse för att det inte är lämpligt med en alltför detaljerad reglering, finns det skäl att överväga om lagtexten kan utformas så att innebörden av bestämmelserna på ett tydligare sätt kommer till uttryck i lagtexten. Härtill kommer att författningskommentaren anger att sambandet mellan brotten kan få betydelse för i vilken mån det finns anledning att avvika från hjälpregelns resultat, men inte heller detta kommer till uttryck i lagtexten (jfr förslag till författningsändring avseende modell 1, 2 och 4 i bilaga 3).

En annan modell med avtagande kvotdelar

Hovrätten anser att dagens tillämpning av asperationsprincip med en avslutande skälighetsbedömning i större utsträckning tar hänsyn till principerna om proportionalitet och ekvivalens samt humanitetsprincipen (jfr utredningens modell 1 i bilaga 3). Om man vill tillgodose intresset av en skärpt syn på flerfaldig brottslighet, samtidigt som man tar stor hänsyn till nyssnämnda principer, bör man ha olika kvotdelar beroende på straffnivå (till skillnad från utredningens förslag till en modell med avtagande kvotdelar, se 7.7.2). En modell av det slaget (som alltså är en variant av utredningens modell) har bättre förutsättningar att leda till nyanserade straffvärdebedömningar – där till exempel sambandet mellan brotten kan få genomslag vid skälighetsbedömningen i skärpande riktning – och till att relativ proportionalitet uppnås vid mycket allvarliga brott (utan att taket på straffskalan nås för snabbt). Hovrätten är medveten om att en sådan reglering kan komma att bli alltför detaljerad. Detta utgör i sig ett skäl emot att asperationsprincipen lagfästs. Om man vill lagfästa asperationsprincipen finns det, trots det, anledning att överväga om en sådan modell i stället bör införas.

Lagfästa straffmätningstationer (7.9)

Domstolar använder sig, som utredningen anför, redan i dag av de etablerade straffmätningstationerna vid bestämmande av fängelsestraff, men gör ibland avsteg från dessa, till exempel med beaktande av billighetsskäl. Hovrätten ser inte några problem med att domstolar avviker från straffmätningstationerna när det är befogat. Det ifrågasätts därför om det finns ett behov av att lagfästa straffmätningstationer. Det är också svårt att se att straffmätningstationer med nödvändighet leder till att enhetligheten vid straffmätningen främjas. Domstolar måste nämligen även vid sådana straffmätningstationer hantera förekommande billighetsskäl. Även då kan domstolar låta billighetsskäl i olika hög grad få genomslag vid straffmätningen och landa vid olika stationer.

Även om det många gånger finns anledning att använda sig av de etablerade straffmätningstationerna, finns det också bärande skäl att tillåta straffmätningen vara flexibel. Som utredningen för fram kan förslaget om lagfästa straffmätningstationer innebära svårigheter att på ett adekvat sätt kompensera en tilltalad för en kränkning av rätten till rättegång inom skäligen tid. Detta får anses vara negativt för den tilltalade och i förlängningen även staten. Förslaget kan även uppfattas som problematiskt t.ex. vid de fall där avdrag bör göras vid straffmätningen med någon månad med hänsyn till den tid som den tilltalade varit berövad friheten med restriktioner. Vid högre straffnivåer är det nämligen inte möjligt att reducera straffet med mindre än ett halvår. Om man i sådana fall tar hänsyn till billighetsskälet kan den tilltalade bli "överkompenserad" – i annat fall måste man avstå helt från att beakta billighetsskälet. Vidare påverkar de lagfästa straffmätningstationerna möjligheterna att vid behov markera skillnaden i brottslighetens omfattning mellan olika medtilltalade när till exempel en av de tilltalade även begått flera brott av markant lägre straffvärden.

Enligt utredningen är de lagfästa straffmätningstationerna tänkta att även påverka den metod som i dag används för att fastställa straffvärdet för nyupptäckta brott (jfr NJA 2020 s. 703). Utredningen menar att domstolen i sådana situationer, med utgångspunkt i straffet för den tidigare brottslig-

heten, bör söka fastställa ett adekvat tilläggsstraff. Det hade varit önskvärt att utredningen hade gett exempel på hur denna metod förhåller sig till den nuvarande ordningen, men något resonemang i den delen finns inte. Oaktat framstår det enligt hovrättens mening inte som lämpligt att tillämpningen av 34 kap. 2 § brottsbalken på detta sätt påverkas av en reglering om straffmättningsstationer. Förslaget kan även få andra konsekvenser för 34 kap. brottsbalken som kan vara svåra att överblicka.

Detta ärende har handlagts av hovrättspresidenten Anders Hagsgård, hovrättslagmannen Jennie Mellbin och hovrättsassessorn Neesha Danial-Gorgis

På hovrättens vägnar

Anders Hagsgård

Neesha Danial-Gorgis